

УДК 343.341(048)

РИЖОВ І.М., кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Національної академії СБУ

МОНІТОРИНГ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА СКЛАДОВА ПРОФІЛАКТИКИ ТЕРОРИЗМУ

Анотація. Про сутність моніторингу тероризму як соціально-інформаційної технології та складової системи протидії тероризму. Подано його авторське визначення. Окреслено адресат моніторингу тероризму, його цільові функції, функціональні складові та обґрунтовано роль та місце в системі профілактики тероризму як системоутворюючого елемента.

Ключові слова: тероризм, профілактика тероризму, моніторинг тероризму.

Аннотация. О сущности мониторинга терроризма как социально-информационной технологии и составляющей системы противодействия терроризму. Подается его авторское определение. Описан адресат мониторинга терроризма, его целевые функции, функциональные составляющие и обоснована роль и место в системе профилактики терроризма как системообразующего элемента.

Ключевые слова: Терроризм, профилактика терроризма, мониторинг терроризма.

Summary. About the essence of terrorism monitoring as a social and information technology and component of terrorism-combating system. Author's definition is given. Described target of terrorism monitoring, its objective functions, functional components and justified role and place in the prevention of terrorism as a system-forming element.

Keywords: terrorism, prevention of terrorism, terrorism monitoring.

Постановка проблеми. В Україні створено державну систему боротьби з тероризмом, яка неодноразово довела ефективність ліквідації терористичної загрози. Законодавчу регламентацію боротьби з терористичною діяльністю, як складової процесу протидії тероризму в Україні відпрацьовано та втілено в Законі України “Про боротьбу з тероризмом” та розроблених на підставі його норм відомчих інструкціях [1]. Головний акцент у боротьбі робиться на терористичну діяльність, як факт, що відбувся і вимагає реалізації контртерористичних планів, які включають застосування сили, ігноруючи технології моніторингу і превентивної нейтралізації соціальних конфліктів, які виступають глибинними причинами тероризму. Для ліквідації даної невідповідності та в контексті вимог Глобальної контртерористичної стратегії, яка закликає держави – члени ООН виявляти причини виникнення і поширення тероризму з метою їх усунення, в рамках виконання рішення Ради національної безпеки та оборони України від 25 травня 2012 року “Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні”, введеного в дію Указом Президента України від 8.06.12 р. № 388, в державі проводиться робота з вдосконалення технологій протидії тероризму, насамперед в контексті його попередження та профілактики, реалізації заходів з усунення причин і умов, що сприяють поширенню тероризму, та забезпечення при цьому захисту прав і свобод людини.

Особливе місце в розбудові системи протидії тероризму належить дослідженню його багаторівневої причинно-наслідкової детермінації в контексті реалій сьогодення, науковому прогнозуванню активності тероризму з урахуванням особливостей процесу соціально-економічних перетворень в окремих регіонах України та геополітичних особливостей, тому базовою складовою системи протидії тероризму, як динамічної соціальної системи, є моніторинг та прогнозування терористичної активності [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичній розробці проблеми боротьби із тероризмом присвячена певна кількість праць науковців різних спеціальностей. Достатньо глибоко соціально-політичні та кримінологічні аспекти проблеми тероризму розроблені в дослідженнях вітчизняних та закордонних науковців: В. Антипенка, Ю. Антоняна, В. Вітюка, В. Глушкова, С. Голосова, Ю. Горбунова, Г. Деникера, Б. Дженкінса, В. Ємельянова, Б. Корз’є, М. Креншоу, В. Крутова, Б. Леонова, Р. Малей, В. Остроухова, Л. Шейлі. Вагомий вплив на формування поглядів автора на соціально-інформаційну природу контртероризму здійснив доробок таких вчених, як А. Вебер, Н. Винер, О. Гаврилов, Н. Гриб, П. Друкер, Т. Дридзе, С. Кара-Мурза, Д. Ланде, К. Беляков, Г. Щокін та інших.

Питання теорії і методики впровадження та використання моніторингу в різних сферах діяльності висвітлювали у своїх працях такі вчені, як: І. Бестужев-Лада, А. Толстих, В. Шинкаренко, Т. Смовженко, Л. Ноздріна, В. Артеменко, В. Крупіна, І. Плікус, М. Гладій, С. Кравченко, З. Варналій, А. Лукашенко, М. Губина, М. Козоріз, М. Паладій та інші. Серед зарубіжних вчених теоретичні та прикладні аспекти організації проведення моніторингу в соціальному управлінні досліджено у наукових працях: Н. Реймерса, С. Манніли, Л. Віліс, Р. Лахей, К. Маккей, М. Гольдштейн, А. Гоне та інших. Водночас потребують ґрунтовного дослідження такі аспекти: визначення моніторингу тероризму, його місце в соціальному управлінні, механізм та принципи, визначення завдань та обґрунтування концептуальних засад впровадження його в систему боротьби з тероризмом, насамперед в ту частину, яка виконує прогностико-профілактичні завдання, а також інституційний механізм здійснення.

Мета статті полягає у дослідженні ролі та місця моніторингових технологій для побудови сталих систем профілактики тероризму, її актуальність полягає в тому, що навіть постановка питання в згаданому контексті відбувається вперше.

Виклад основного матеріалу. Моніторинг це доволі складне та неоднозначне явище. Він використовується в різних сферах із різними цілями, однак при цьому володіє загальними характеристиками та властивостями. Основна сфера практичного вживання моніторингу – управління, точніше, інформаційне обслуговування управління в різних областях діяльності [3].

Проте різні системи моніторингу, володіючи загальними межами, існують і розвиваються доволі ізольовано в рамках тієї або іншої науки або області управління. Можна зазначити, що міра вивченого та інтенсивність використання його в різних сферах діяльності нерівнозначні. Так, наприклад, можна говорити про певний рівень зрілості у розв’язанні проблем моніторингу як на прикладному, так і на теоретичному рівнях у сфері екології. Тут поняття моніторингу визначене і приймається більшістю наукового співтовариства. Досить глибоко пропрацьовано його методологічний апарат, створені засоби вимірів, адекватні поставленим завданням, існує налагоджена система реалізації моніторингу, що включає збір, зберігання, оброблення та поширення отриманої інформації, статус його закріплений на законодавчому рівні [4, с. 14].

У ряді сфер науково-практичної діяльності моніторинг лише освоюється як на теоретичному, так і на практичному рівні. У деяких сферах діяльності освоєння моніторингу перебуває на прикінцевому етапі. Це надає нам унікальну можливість, дослідивши теорію і практику освоєння моніторингу в різних наукових і практичних областях, визначити шляхи підвищення ефективності використання моніторингу для реалізації поставлених нами цілей.

Фактично термін “моніторинг” (з латинської monitor – нагадувач, наглядач, відповідно моніторинг – система спостереження й контролю за станом навколишнього

середовища і попередження прояву природних і антропогенних факторів, шкідливих чи небезпечних для людини) більш відомий внаслідок його активного використання у природничих науках [2]. Найближчими аналогами використання в діяльності правоохоронних органів моніторингу, як технології, є оперативно – розшукова діяльність та процес кримінальної розвідки. На нашу думку, це практично є визначенням схожого технологічного процесу, а саме: пошуку, збору та вивчення даних про стан певної сфери суспільного буття. При цьому, оперативно-розшукова діяльність – це діяльність, що передбачає здобуття, обробку, накопичення інформації про конкретний факт злочинної діяльності, а процес розвідки базується на виявленні окремих ознак злочинної діяльності та послідовному збагаченні цієї первинної інформації до рівня достовірності. (Ці процеси мають симптоматичний характер, тобто передбачають у першому випадку скоєний факт, у другому – наявність ознак злочинної діяльності). Для сучасної кримінології основним джерелом інформації про стан злочинності є відомча статистична звітність, але внаслідок розбіжностей насамперед між кримінально-правовою та кримінологічною (тобто соціологічними та психологічними характеристиками) класифікаціями злочинів єдиної методики кримінальної статистики не існує [9].

Формування теророгенності соціальних систем – об’єктивний процес, що має стійкі закономірності та формується відповідно з урахуванням таких характеристик суспільства як маргінальність, стратифікація, фанатизм, нігілізм та соціальна віктимність, якісна оцінка та відслідковування її можуть впливати на розвиток соціального конфлікту та мають регуляторні властивості. Нами детально проаналізовані необхідні і достатні умови переростання конфлікту в терористичний акт. Відповідно до концепції теророгенезу тероризм у вигляді терористичної діяльності, спрямованої на корекцію алгоритму соціального управління, – крайня форма негативного зворотного зв’язку, терор – екстремальна форма зворотного зв’язку позитивного. Будь-яка система, що містить зворотний зв’язок, являє собою систему із замкнутим контуром передачі впливів. Процес упорядкування соціальної системи за рахунок оптимізації саме зворотних зв’язків складає цільову функцію профілактики та методологічну сутність моніторингу [2, 4, 14].

Профілактика тероризму здійснюється з метою забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів особи, суспільства і держави, протидії причин і умов вчинення тероризму, зниження рівня злочинності. Досягнення зазначених цілей не можливе без ґрунтового вивчення причин і умов тероризму, прогнозування та алгоритмізації заходів щодо їх усунення (мінімізації, нейтралізації). Тому основним напрямком діяльності суб’єктів системи профілактики тероризму є моніторинг тероризму – визначення реального стану, моделювання та прогнозування теророгенності об’єктів профілактики тероризму, виявлення причин, що породжують теророгенні фактори та умов, які сприяють їх виникненню та провокують терористичну діяльність, розробка і здійснення заходів, спрямованих на їх усунення або нейтралізацію.

Моніторинг – це процес орієнтованого, регулярного спостереження за ходом суспільного розвитку з метою виявлення умов і обставин, що сприяють виникненню або активізації злочинності, в тому числі терористичних проявів. За сутністю моніторинг передбачає використання в якості складових результатів обох вищезазначених видів правоохоронної діяльності, до яких додається особливий механізм вивчення глибинних процесів суспільства, з урахуванням вивчення суспільства як потенційної жертви, його захисних функцій. Оцінювання стану злочинності на основі статистичних звітів, хоча і має методологічні недоліки, в контексті моніторингу тероризму може бути

продуктивним, якщо розглядати його на рівні функціональної підсистеми оборотного зв'язку.

Моніторинг тероризму – процес безперервного науково аргументованого, діагностично-прогностичного стеження за станом, розвитком тероризму як соціального процесу з метою оптимального вибору цілей протидії, завдань і засобів їх вирішення. Передбачає послідовне виконання процесів здобуття, накопичення, оброблення та аналізу інформації щодо факторів, які обумовлюють активність тероризму, певних умов, за яких конкретні особи та соціальні групи, які належать до групи ризику, можуть стати причетними до скоєння терористичного акту, та факторів впливу на активність терористичної діяльності.

Моніторинг тероризму здійснюється з метою:

- 1) здобуття оперативної, точної та об'єктивної інформації про ступінь теророгенності соціальної системи та результативності протидії тероризмові;
- 2) виявлення реальних результатів стану та ефективності функціонування системи боротьби із тероризмом і можливості на цій основі коректувати генеральну стратегію протидії;
- 3) виявлення реального рівня кваліфікації кадрів, їх підготовленості до вирішення інноваційних завдань.

Моніторинг тероризму здійснюється шляхом:

- 1) безперервного тривалого спостереження за станом суспільства (соціальної системи і управління нею) та своєчасного інформування про можливе настання несприятливих, критичних ситуацій, критичного рівня теророгенності, перспектив переростання соціального конфлікту у фазу екстремального вирішення;
- 2) аналізу і оцінювання проведених управлінських дій, а також відповідності фактичних результатів діяльності системи профілактики та протидії тероризму її кінцевій меті;
- 3) систематичного спостереження за станом процесу управління з метою його оцінки, контролю й аналізу впливу на теророгенність соціальної системи;
- 4) надання отриманих даних для ухвалення рішень органам влади й управління, місцевого самоврядування;
- 5) формування вмісту, якості і шляхів вдосконалення системи протидії тероризму.

Моніторинг тероризму передбачає послідовне виконання процесів здобуття, накопичення, обробки та аналізу інформації щодо:

- факторів, які обумовлюють активність тероризму;
- певних умов, за яких конкретні особи та соціальні групи, які відносяться до групи ризику, можуть стати причетними до скоєння терористичного акту;
- факторів впливу на активність терористичної діяльності;

Загальні принципи моніторингу: неперервність, оперативність, достовірність, конфіденційність (прихованість).

Відповідно до класичної типології тероризму можливо розглядати типи моніторингу за ознаками масштабності терористичної діяльності, спрямованої на руйнування суспільних відносин різного рівня:

глобальний – пов'язаний з вивченням міжнародного тероризму;

регіональний – пов'язаний з вивченням та прогнозуванням внутрішньодержавного тероризму;

локальний – пов'язаний з вивченням терористичної діяльності, що здійснюється в інтересах окремих індивідуумів та соціальних груп.

Моніторинг тероризму складається з систематичного спостереження за станом суспільства з використанням всього арсеналу оперативних та розвідувальних підрозділів спецслужб та правоохоронних органів у напрямках обумовлених причетністю до родового ряду (з позицій макросоціології) чинників впливу на активність тероризму: історико-культурних, суспільно-політичних та громадсько-побутових. Відповідно до терміну дії чинники впливу розподіляють на: *базові*, ті що не змінюються, або період змін яких має епохальний масштаб – зміна цивілізацій, соціальних статусів, політичних режимів тощо; *періодичні* – період змін яких набагато менший і пов’язаний з періодами впливу особистостей на суспільно-політичні процеси; *оперативні* – що відбуваються в масштабі реального часу.

Система моніторингу тероризму включає в себе:

- 1) моніторинг теророгенності соціальних процесів і систем;
- 2) моніторинг ефективності процесу протидії тероризму;
- 3) моніторинг результативності системи боротьби із тероризмом.
- 4) збір фактичного матеріалу, результатом якого є отримання інформації про об’єкт;
- 5) оцінювання, результатом якого є інформація, що характеризує стан об’єкту моніторингу за певними критеріями (індикаторами);
- 6) контроль, результатом якого є інформація, що відповідає на питання: наскільки стан об’єкту відповідає його оптимальному стану;
- 7) прогнозування, результатом якого є інформація щодо перспектив розвитку теророгенності об’єкту;
- 8) розробка заходів приведення об’єкту моніторингу в оптимальний стан, результатом чого є інформація про певні прийоми та засоби.

Адресатом моніторингу тероризму є суспільство та складові його управлінської ланки, що відповідальні за виявлення механізму дії всіх чинників, що впливають на процес формування та нейтралізації теророгенності соціальних систем, функціональність системи протидії та боротьби з тероризмом, а також напрями, що потребують вдосконалення.

Висновки.

Необхідною умовою реалізації моніторингу тероризму є усвідомлена зорієнтованість суспільства на ефективну протидію тероризму, насамперед з допомогою превентивних заходів. Достатньою умовою є наявність сил та засобів спеціального призначення. Виконавчий механізм має будуватися на використанні достовірних джерел, сучасних технологій передачі та збереження інформації, науково обґрунтованих методик аналізу та прогнозування активності терористичної діяльності.

Реалізація системи моніторингу – дуже складне та дороге завдання, тому компромісне розв’язання задачі: “якість – вартість”, можливе тільки за наявності зазначених методик, націлених, в першу чергу, на визначення реперних каналів отримання первинної інформації.

Моніторинг тероризму в контексті профілактики – це процес цілеспрямованого, регулярного спостереження за ходом суспільного розвитку з метою виявлення умов та обставин, що сприяють виникненню чи активізації злочинності, в тому числі терористичних проявів. По суті, моніторинг є системоутворюючим процесом профілактики тероризму, оскільки передбачає використання в якості складових результатів всіх видів правоохоронної діяльності, до яких додається особливий механізм вивчення глибинних процесів суспільства, з урахуванням вивчення суспільства як потенційної жертви тероризму, його захисних функцій.

Використана література

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України // ВВР України. – 2003. – № 25. – С. 180.
2. Рижов І.М. Основи аналізу теророгенності соціальних систем / І. Рижов. – К. : Магістр-XXI сторіччя, 2008. – 288 с.
3. Сладкова О.Б. Мониторинг в социокультурном диалоге “Власть-Общество” / О.Б. Сладкова. – М. : Изд. дом МГУКИ, 2005. – 223 с.
4. Гбур З.В. Вдосконалення моніторингу в системі державного управління : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. / З.В. Гбур ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Л., 2007. – 221 с.
5. Вебер А.Б. Быть или не быть... Глобальное управление как мировая проблема / А.Б. Вебер // МЭ и МО. – 1993. – № 4. – С. 16-33.
6. Гаврилов О.А. Теоретические идеи правовой кибернетики и развитие общей теории социалистического права / О.А. Гаврилов // Кибернетика и право. – М., 1984. – С. 47-64.
7. Дженикс Б. Интернациональный терроризм : новая форма конфликта / Б. Дженикс. – М. : Международные отношения, 1982. – 147 с.
8. Деникер Г. Стратегия антитеррора : факты, выборы, требования. Новые пути борьбы с терроризмом / Г. Деникер // Терроризм в современном капиталистическом обществе. – Вып. 2. – М., 1982. – С. 76-80.
9. Крутов В.В. Методологічні підходи до підвищення ефективності боротьби з тероризмом в Україні / В.В. Крутов // Тероризм і боротьба з ним. – К., 2000. – Т. 19. – С. 138-140.
10. Ліпкан В.А. Компаративний аналіз тероризму і злочинів терористичного характеру : зб. наук. праць [“Актуальні проблеми держави та права”]. – Одеса : Юридична література. – 2000. – Вип. 8. – С. 224-230.
11. Остроухов В.В. Філософський аналіз морально-світоглядних мотивацій насильства і терору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : 09.00.05 / В.В. Остроухов. – К., 2001. – 36 с.
12. Петрищев В.Е. Правовые и социально-политические проблемы борьбы с терроризмом / В.Е. Петрищев // Государство и право. – 1998. – № 3. – С. 68-78.
13. Про заходи щодо виконання резолюції Ради Безпеки ООН від 30.12.01 р. № 1373 : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.01 р. № 1800 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 1. – С. 20.
14. Поппер К.Р. Логика социальных наук / К.Р. Поппер // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук. Карл Поппер и его критики. – М., 2000. – С. 300-301.

~~~~~ * * * ~~~~~